

ปัญหาทางกฎหมายในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา ผ้าไหมพื้นบ้าน บ้านกุตรัง ตำบลกุตรัง อำเภอกุตรัง จังหวัดมหาสารคาม

Legal Problems in Local Wisdom Protection ; a Case Study of Local Silk Fabric of Kutrang Village, Kutrang Sub-District, Kutrang District, Maha Sarakham Province

สุภาพร พิทักษ์เฝ้าสกุล¹

Supaporn Pituckphaosakul¹

บทคัดย่อ

การทอผ้าไหม ถือเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมอันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำเครื่องนุ่งห่มเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์เราที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานานนับพันปีตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ในจังหวัดมหาสารคาม คือ ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ซึ่งมีประวัติความเป็นมาที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ พร้อมทั้งมีการพัฒนาลวดลายสีสันประยุกต์มาตลอดหลายชั่วอายุคน แต่ปัจจุบันกฎหมายยังไม่มีคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานผ้าไหมพื้นบ้านไว้ชัดเจน

วิจัยฉบับนี้ จึงมุ่งที่จะศึกษาถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานผ้าไหมพื้นบ้าน และมาตรการทางกฎหมายที่ใช้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นงานผ้าไหมพื้นบ้าน การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ พื้นที่วิจัย คือ บ้านกุตรัง หมู่ 1,16 ตำบลกุตรัง อำเภอกุตรัง จังหวัดมหาสารคาม สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปรานัญชาวบ้าน และร่วมแสดงความคิดเห็น จากการศึกษาพบว่า ในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายกำหนดไว้ชัดเจน ทำให้ระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันไม่อาจใช้เพื่อการรับรองและคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม และพบว่าลวดลายโบราณ ได้แก่ ลายสร้อยดอกหมาก ไม่อาจถือเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ และยังนับเป็นงานสาธารณะหรืองานที่หมดอายุความคุ้มครองลิขสิทธิ์ แต่อาจกลับมาเป็นงานสร้างสรรค์อันมีลิขสิทธิ์ได้อีกครั้ง หากว่าช่างผู้ทอได้ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ปรับปรุงลวดลายโบราณเสียใหม่ จึงจะเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ประเภทศิลปประยุกต์ และพบการว่าออกแบบลวดลายผ้าไหมด้วยวิธีการทอ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอาจไม่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ ด้วยเหตุที่วิธีการทอ การปัก การจักสานไม่ปรากฏว่าเป็นวิธีสร้างงานศิลปประยุกต์ ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 และพบว่า ตามพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ.2545 ยังไม่สามารถนำมาใช้ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านให้ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายดังกล่าวได้อย่างครอบคลุม เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านไทยส่วนใหญ่ เป็นความรู้ที่ได้มีการถ่ายทอดกันจากคำบอกเล่าของคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง องค์ความรู้เหล่านี้จึงมักถูกเปิด

¹ อาจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Lecturer, Faculty of Law, Mahasarakham University

เผยสู่สาธารณชน อันทำให้ขาดคุณสมบัติของการเป็นความลับทางการค้า และพบว่าตามพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านของไทย โดยสามารถจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้ แต่มีขั้นตอนในการยื่นคำขอเพื่อรับการคุ้มครองที่ต้องใช้เวลาและมีเงื่อนไขมาก จึงเสนอให้ 1) ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ในออกแบบลวดลายผ้าไหมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพิ่มเติม เพราะการออกแบบลวดลายบนผืนผ้าไหมที่เกิดจากการทอไม่อาจได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายลิขสิทธิ์ 2) ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ทางกฎหมายเพิ่มเติม 3) องค์การที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้มีกระบวนการนำลวดลายโบราณกลับมาเป็นงานสร้างสรรค์อันมีลิขสิทธิ์ได้อีกครั้ง 4) ควรมีการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจ ในคำว่า งานศิลปะประยุกต์ ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 เพื่อความชัดเจน และลดปัญหาการตีความที่แตกต่าง 5) ควรมีการกำหนดบทบัญญัติกฎหมาย ที่มุ่งคุ้มครองงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นการเฉพาะ เป็นต้น

คำสำคัญ : กฎหมาย, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ความคุ้มครอง, ผ้าไหม, ศิลปะประยุกต์

Abstract

Silk weaving was considered a local wisdom handicraft to produce fabric for personal usage which has been passed from generation to generation since the ancient time before pre-history. The famous one in Maha Sarakham Province is the Sroi Dok Mak pattern silk fabric which reflects the local wisdom that transmitted from the past along with developing the pattern and coloring for many years; thus, there was none of the prominent legal protection for this local silk fabric.

This research aimed to investigate the local wisdom of local silk weaving by not re-rooting off the traditional norm of the community and legal standard to protect the local silk making wisdom. This qualitative and field survey research was taken places at Moo 1 and Moo 16 Kut Rang Village, Kutrang Sub-District, Kutrang District, Maha Sarakham Province. Data were collected from interviews on community leaders and local philosophers and group discussion. The study revealed that there was none clear laws legislated on this matter before while the present intellectual property protection system could not be applied to this local wisdom and culture protection appropriately. It was also shown that this ancient pattern like the Sroi Dok Mak was not copyright protected and was considered a public work or the period of copy right ends. However, it can resume the copy right status if the weaver can create or modify the ancient designs; and make them copy righted as the applied art. Moreover, the research found that the weaving pattern and the embroidery did not represent the applied art characteristic according to the Copy Right Act B.E.2537 and the Trade Secret Act B.E. 2545 could not be applied to this case protection. This was because the Thai silk local wisdom had been transferred from generation to generation and the bodies of knowledge could have been disclosed to public which causing the lacking of trade secret property. Although, the Geographical Indication Protection Act B.E. 2546 provided protection over the local silk fabric weaving if registering as the geographical indication, there were complicated conditions and

consumed time. Thus, this research suggested that the concerned organization should 1) support the community to have knowledge in designing silk fabric pattern with computer since woven pattern design may fail to get copy right law protection, 2) provide knowledge about additional laws, 3) the ancient designs should be resumed into process of copyright protection, 4) provide examples of applied arts according to Copyright Act B.E. 2537 to avoid misinterpretation of the art pieces and 5) have legislation to protect specifically local art and culture.

Keywords: laws, local wisdom, protection, silk, applied arts

บทนำ

ไหมไทย เป็นผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ และวัฒนธรรมของไทยมายาวนานและเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกจากการรวมเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ถือเป็นโอกาสสำคัญที่ประเทศไทยจะได้ผลักดันให้การผลิตผ้าไหมไทยเป็นสินค้าหัตถกรรมของกลุ่มอาเซียน เนื่องจากผ้าไหมไทยเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ที่มนุษย์แสวงหาเพื่อการดำรงชีวิต โดยมนุษย์ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ใช้หนังสัตว์มาทำเป็นเครื่องนุ่งห่ม แต่การใช้หนังสัตว์เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้นไม่สะดวก เพราะหนังสัตว์ หนักและร้อน มนุษย์จึงคิดหาวัสดุอื่นมาใช้แทนหนังสัตว์ เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ และเถาวัลย์ มาสานขัดกันเป็นเครื่องนุ่งห่มแบบง่าย ๆ ต่อมามนุษย์รู้จักวิธีการทำเชือกจากพืชและ สามารถต่อเกลียวให้เป็นเส้นยาวได้ จากนั้นจึงพัฒนาไปสู่การถักทอเกลียวให้กลายเป็นเครื่องนุ่งห่ม การคิดประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มจากพืชเป็นพัฒนาการที่สำคัญของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การคิดหาวัสดุชนิดอื่น ๆ มาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ การรู้จักทำเส้นใยหยาบ ๆ จากฝ้าย มาทอเป็นผืนผ้า แต่ธรรมชาติของมนุษย์ชอบแสวงหาความสุขและความสวยงามอยู่เสมอ ดังนั้นมนุษย์จึงคิดหาวิธีผลิต เครื่องนุ่งห่มที่มีคุณภาพดี และสวยงามยิ่งขึ้น เช่น เส้นใยไหมนำมาทอเป็นผ้าแพร ขนแกะใช้ทอเป็นผ้าสักหลาด เยื่อไผ่ไม่ใช้ทอเป็นผ้าลินิน ผ้าป่าน เป็นต้น (จूरี่รัตน์ เครือแก้ว และคณะ.2539 :1) จากอดีตถึงปัจจุบันมนุษย์

ได้พัฒนากระบวนการทอผ้าทั้งรูปแบบ เทคนิค การย้อมสี และ การออกแบบลวดลาย ดังปรากฏในจดหมายเหตุและพงศาวดารครั้งสมัยสุโขทัย อยุรยา และ กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีกรรมวิธีตามกลุ่มชนต่างๆ ของไทย เช่น ข่า กระโสี กระเลิง ส่วย ฯลฯ ผ้าทอในประเทศไทยยังแสดงถึงศิลปะภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน(ล่อ ไชโยธธา. 2551:1)

การทอผ้าไหม ถือเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมอันเกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำเครื่องนุ่งห่มเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์เราที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลานานนับพันปีตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ สำหรับประเทศไทยนักโบราณคดีพบหลักฐานที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงซึ่งบ่งชี้ว่ามีการใช้ผ้าไหมมาตั้งแต่อดีต การทอผ้าไหมจัดว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ตอบสนองความต้องการด้านเครื่องใช้สอย ที่มีคุณสมบัติด้านความคงทนและความสวยงาม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์พิเศษแตกต่างจาก ผลิตภัณฑ์หัตถกรรมที่ทำจากวัสดุธรรมชาติชนิดอื่น ดังนั้นการพัฒนาแบบผลิตภัณฑ์ การผลิตผ้าไหม จึงเป็นเรื่องวัดความเจริญก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนนั้นๆ ซึ่งจากหลักฐานทาง ศิลปะแสดงให้เห็นว่า มนุษย์มีภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมไทยเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมอันล้ำค่า และเป็นเอกลักษณ์ของไทย ที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นสู่สังคมยุคปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้น ผ้าไหม ก็เป็นที่รู้จักกันในวงแคบๆ ของชุมชน ที่มีการทำกันขึ้น

ในครัวเรือนเพื่อใช้เอง หรือทำขึ้นเพื่อใช้ในงานพิธี เช่น งานบุญ งานแต่งงาน มิได้ขยายออกสู่ สังคม อันกว้างไกล แต่ด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงมีวิสัยทัศน์อันยาวไกล ได้ทรงนำผ้าไหมไทยออกสู่ตลาดโลก จนกระทั่งทุกวันนี้ ใครก็รู้จัก ผ้าไหมไทย พระองค์ทรงเป็นผู้นำในการแต่งกายชุดใหม่ไทยพระราชนิยาม ในคราวตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศสหรัฐอเมริกา และยุโรป ทำให้ผ้าไหมเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายไปทั่วโลก ถือได้ว่าเป็นการขยายตลาดผ้าไหมไทยสู่สากลครั้งยิ่งใหญ่ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมไทยเป็นที่รู้จักและเป็นสินค้า ที่นำชื่อเสียงมาสู่ประเทศไทยเป็นอย่างมาก การทอผ้าไหมจึงเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนใน ชนบท และสืบทอดงานศิลปะและหัตถกรรมอันทรงคุณค่าไว้ให้คนรุ่นต่อไป ผ้าไหมไทยถือเป็น มรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า และเป็นเอกลักษณ์ของไทย ที่มีการถ่ายทอดจากบรรพชนสู่สังคมยุคปัจจุบัน

ในจังหวัดมหาสารคาม มีชุมชนที่ทอผ้าไหมจนมีเอกลักษณ์จนคนทั่วไปรู้จัก เป็นชุมชนเก่าแก่ยาวนาน มีเอกลักษณ์ของตำบล คือ การทอผ้าไหมที่มีมาตั้งแต่โบราณซึ่งแตกต่างจากผ้าไหมทั่วๆ ไป คือ ผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก มีประวัติความเป็นมาที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบสานกันมาตั้งแต่โบราณ พร้อมทั้งมีการพัฒนาตลอดสายสืบประยุกต์มาตลอดหลายชั่วอายุคน จากที่ทอไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน จนเป็นการทอผ้าไหมเพื่อการจำหน่ายเป็นอาชีพที่เพิ่มรายได้ให้แก่ ชาว ตำบลกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม สำหรับการทอผ้าไหมของชาวตำบลกุดรังแห่งนี้ได้ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างชัดเจนจากการได้รับผลกระทบทางสังคม และวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยนไป จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนจนปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายที่ทำให้ไม่สามารถอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมให้ดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางความเจริญทาง

สังคมและวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน และมาตรการทางกฎหมายที่ใช้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นงานผ้าไหมพื้นบ้านที่สามารถนำมาเพื่อใช้คุ้มครองทรัพยากรชีวภาพด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานผ้าไหมพื้นบ้านเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ต่อไป และเพื่อให้ได้รับการคุ้มครองด้านทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศไทยด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคทางกฎหมายในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน
2. เพื่อศึกษาถึงมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน
3. เพื่อศึกษาหาแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน

สมมุติฐานของการศึกษา

ปัจจุบันกฎหมายที่ใช้บังคับในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน ยังไม่มีความชัดเจนและไม่สามารถให้ความคุ้มครองได้ครอบคลุมในหลายกรณี ขาดการกำหนดขอบเขตในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ขาดกฎหมายที่รองรับสิทธิการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงควรมีมาตรการทางกฎหมายใช้ส่งเสริมและคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ครอบคลุมทุกกรณี เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทยได้รับความคุ้มครองตามเจตนารมณ์ของชุมชน สังคม และประเทศต่อไป

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตของข้อมูล

1) รวบรวมข้อมูลกฎหมายระเบียบคำสั่งมติคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุม บันทึก/หนังสือของทางราชการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และตำราวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2) รวบรวมปัญหาจากพื้นที่ภาคสนาม ได้แก่ บ้านกุดรัง หมู่ 1,16 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม

2. ขอบเขตเวลา

ศึกษาวิจัยระหว่าง เดือน มกราคม 2556 ถึงเดือน กันยายน 2556

ระเบียบวิธีวิจัย

1. เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งรวบรวมเอกสาร เช่น กฎหมาย คำสั่งมติคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุม บันทึก/หนังสือของทางราชการ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย ตำราวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาวิจัยภาคสนาม โดยเลือกกรณีศึกษาจากพื้นที่จริง คือ บ้านกุดรัง หมู่ 1,16 ตำบลกุดรัง อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม โดยสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน และร่วมแสดงความคิดเห็น

3. ศึกษาวิเคราะห์ ปัญหาเกี่ยวกับการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาและแสวงหาแนวทางการวางนโยบายของภาครัฐต่อชุมชนในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

แผนการวิจัยและขั้นตอนการดำเนินงาน

เดือนมกราคม 2556 อนุมัติโครงการวิจัย
เดือนมกราคม-พฤษภาคม 2556 สํารวจเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์ข้อมูลจากตำรา และเอกสารต่าง ๆ สํารวจพื้นที่และเก็บข้อมูลภาคสนาม

เดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2556 วิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม วิจัยภาคสนาม วิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์ข้อมูล ประสานข้อมูลทั้งจากเอกสารและสนามวิจัย เพื่อประมวลองค์ความรู้ในการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์

เดือนสิงหาคม 2556 สังเคราะห์ข้อมูลและบูรณาการงานวิจัย

เดือนกันยายน 2556 สรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงรายงานวิจัย จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงปัญหาตลอดจนอุปสรรค ในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน

2. ทำให้ทราบถึงมาตรการทางกฎหมายที่ใช้บังคับและให้สิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน

3. ทำให้ทราบแนวทางในการปรับปรุงกฎหมาย หรือบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน

แนวคิดและหลักการในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในส่วนนี้จะเป็นการศึกษาถึงแนวคิดและหลักการในการให้ความคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน เพื่อจะนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ปัจจุบันยังไม่มีใครให้ความหมายไว้อย่างชัดเจน แต่พอทำความเข้าใจได้ดังนี้ หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ดั้งเดิมของประชาชนท้องถิ่น ที่ได้

รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือถ่ายทอดต่อกันจากสถาบันต่างๆ ในชุมชน(ปัญญาเมืองร้อน. 2552: 49) จากการศึกษาพบว่า นอกจากคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge : TK) แล้ว ยังมีคำต่างๆ ที่มีความหมายใกล้เคียงกันปรากฏในเอกสาร รายงานการวิจัยต่างๆ เช่น คำว่า ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (Local Wisdom) ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folklore) หรือ Indigenous Knowledge (IK) ซึ่งผู้วิจัยขอใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นคำจำกัดความในการวิจัยนี้

2. แนวคิดเกี่ยวกับผ้าไหมไทย

การทอผ้าไหมมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แม้ว่าในอดีตหลายสิบปีที่ผ่านมาชาวบ้านจะทอผ้าไหมเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือนและฝากญาติพี่น้องที่มาเยี่ยมยามตามข่าวเป็นครั้งคราว หรือ นำผ้าไหมไปประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ตามจารีตประเพณีของชุมชน แต่การทอผ้าไหมทุกขั้นตอนของการทอ ล้วนแต่วิจิตรบรรจง พิถีพิถัน ผลงานประณีตละเอียดอ่อนยากที่จะหาที่ติได้ และอาชีพการทอผ้าไหมไทยเป็นอาชีพที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งแต่เดิมมีการทำเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็ก ผ้าไหมไทยได้มีลักษณะเด่นแสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยได้ลึกซึ้งขึ้น และปัจจุบันได้กลายเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ และถือเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งของไทย (ชฎารัตน์ สุขศิลป์.2551:9) โดยส่วนใหญ่เลือกซื้อเพื่อเป็นของฝากหรือของขวัญ และซื้อเพื่อตัดเสื้อผ้า เป็นลำดับรองลงมา (จันทิศา กรินพงศ์. 2547: 47) และส่วนใหญ่ชอบสินค้าผ้าไหมที่ผลิตด้วยเครื่องทอมือ (ทรงศรี สุรวะดิน. 2547: 80) แต่พบว่าผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะใช้ทั้งแรงงานและเครื่องจักรแต่จะมีสัดส่วนการใช้แรงงานมากกว่าเครื่องจักร (นัฐกาญจน์ พัฒนศักดิ์. 2553: 28) แต่ปัญหาที่พบส่วนใหญ่คือ ต้นทุนในการผลิตผ้าไหมสูง เส้นไหมมีไม่เพียงพอ และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ไพรัช บุรีโสตะโย. 2549: 81) สำหรับในประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายกำหนดเรื่อง

การคุ้มครองไว้ชัดเจน ทำให้ระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันไม่อาจใช้เพื่อการรับรองและคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเกี่ยวกับผ้าไหมได้อย่างเหมาะสมและเป็นธรรม โดยในการวิจัยจะแยกเป็นประเด็นปัญหาที่จะกล่าวถึงต่อไปในส่วนที่ 3

ผลการวิจัย

จากการศึกษา พบปัญหาที่จะทำการศึกษา 6 ประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาด้านลิขสิทธิ์ในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหม

ปัญหาเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองงานผ้าไหมตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ในงานผ้าไหมกุดรัง ถือเป็นงานศิลปะของชาติแขนงหนึ่ง ภายใต้กระบวนการผลิตผ้าไหมย่อมเกี่ยวพันกับกฎหมายลิขสิทธิ์ จากการศึกษพบว่า ชุมชนบ้านกุดรังใช้วิธีการออกแบบลวดลายผ้าไหมบนกระดาษและวิธีการออกแบบด้วยวิธีการทอผ้าไหมเป็นหลัก ส่วนการออกแบบลวดลายผ้าไหมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ยังไม่เป็นที่รู้จัก และขาดความชำนาญในการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์เพื่อออกแบบลวดลายผ้าไหม แต่ทั้งนี้เฉพาะวิธีการออกแบบลวดลายผ้าไหมบนกระดาษและวิธีการออกแบบลวดลายผ้าไหมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เท่านั้นที่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ในฐานะที่งานออกแบบทั้งสองนี้ คือ งานศิลปประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

ด้วยเหตุที่จุดมุ่งหมายในงานออกแบบลวดลาย คือ ความมุ่งหมายตอบสนองรสนิยมของผู้บริโภคผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหม และเพื่อประโยชน์ทางการตลาด ทำให้กันออกแบบลวดลายชาวกุดรังที่ใช้วิธีเขียนลวดลายลงบนกระดาษ ถือเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ประเภทศิลปประยุกต์ตามมาตรา 4 (7) พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

(ทวีฤทธิ์ ศิริศักดิ์บรรจง และชูชิวรรณ ตมิศานนท์. 2554:12-15)

แต่การออกแบบลวดลายผ้าใหม่ด้วยวิธีการทอ ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านกุดรังอาจไม่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ ด้วยเหตุที่วิธีการทอ การปัก การจักสานไม่ปรากฏว่าเป็นวิธีสร้างงานศิลปะประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 เพราะวิธีการสร้างงานศิลปะประยุกต์ตามกฎหมายลิขสิทธิ์ไทยต้องเป็นวิธีการสร้างงานจิตรกรรม วิธีการสร้างงานประติมากรรม วิธีการสร้างงานภาพถ่าย วิธีการสร้างงานภาพพิมพ์ วิธีการสร้างแผนที่ภาพร่างเท่านั้น

อย่างไรก็ตามประเด็นข้อกฎหมายว่างานศิลปะที่เกิดจากการปัก การถัก หรือการทอ จะถือเป็นงานศิลปะประยุกต์อันมีลิขสิทธิ์หรือไม่ นั้น ผู้วิจัยเห็นว่า แม้ว่ามาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 มิได้บัญญัติว่า วิธีการทอ การปัก การถัก คือ วิธีการสร้างงานศิลปะประยุกต์ หากแต่พิจารณาตามเจตนารมณ์ของงานจิตรกรรมตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 แล้ว การปัก การทอและการจักสานล้วนเป็นวิธีการสร้างงานจิตรกรรมทั้งสิ้น ดังนั้น การที่ช่างทอผ้าใหม่ใช้ออกแบบลวดลายไปพร้อมกับการทอผ้าใหม่ การออกแบบลวดลายด้วยวิธีการทอจึงเป็นงานศิลปะประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

ส่วนลวดลายบนผืนผ้าใหม่ จากการศึกษาพบว่า ลวดลายทางวัฒนธรรม ได้แก่ ลวดลายโบราณต่าง ๆ เช่น สร้อยดอกหมาก อาจเรียกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น ลายเกล็ดปลา หรือลายโคมแก้ว ฯลฯ ซึ่งลวดลายเหล่านี้ช่างชาวกุดรังได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอมาจากบรรพบุรุษ ลวดลายโบราณเหล่านี้จึงเป็นลวดลายทางวัฒนธรรมของชาวกุดรัง ลวดลายโบราณไม่อาจถือเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ และตามกฎหมายลิขสิทธิ์ ลวดลายโบราณเหล่านี้ยังนับเป็นงานสาธารณะหรืองานที่หมดอายุความคุ้มครองลิขสิทธิ์ (Public domain) สาธารณะชนจึงสามารถใช้ประโยชน์จาก

ลวดลายเหล่านี้ได้อย่างอิสระและไม่ต้องเสียค่าตอบแทน อย่างไรก็ตามแม้ว่าลวดลายโบราณตามวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นงานสาธารณะแล้วก็ตาม แต่ลวดลายโบราณเหล่านี้อาจกลับมาเป็นงานสร้างสรรค์อันมีลิขสิทธิ์ได้อีกครั้ง หากว่าช่างผู้ทอได้ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ปรับปรุงลวดลายโบราณเสียใหม่ เพื่อก่อให้เกิดลวดลายโบราณในรูปแบบใหม่ และช่างทอผ้าใหม่ใช้วิธีพิมพ์ลายเพื่อสร้างลวดลายบนผืนผ้า เพียงเท่านั้นผ้าใหม่พิมพ์ลายผ้าโบราณในรูปแบบใหม่เหล่านี้ก็จะกลายเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ประเภทศิลปะประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

ส่วนลวดลายที่ถูกผลิตขึ้นใหม่ ได้แก่ ลวดลายที่ช่างทอผ้าใหม่ชาวกุดรังได้คิดค้นขึ้นด้วยตนเอง โดยลวดลายเหล่านี้อาจเกิดขึ้นจากการดัดแปลงหรือรวบรวมลวดลายอื่น ๆ เข้าด้วยกัน จากการศึกษาพบว่า ในด้านความสัมพันธ์ของลวดลายที่ถูกผลิตขึ้นใหม่กับกฎหมายลิขสิทธิ์ไทย ภายใต้จุดมุ่งหมายของผู้ผลิตลวดลายทางอุตสาหกรรม คือ ความสวยงามทางศิลปะเพื่อประโยชน์เชิงพาณิชย์ ส่งผลให้ลวดลายที่ถูกผลิตขึ้นใหม่เหล่านี้อาจเป็นงานศิลปะประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ไทย พ.ศ.2537 ได้ หากผู้ผลิตผ้าใหม่ใช้วิธีสร้างลวดลายตามขอบเขตที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 บัญญัติไว้ แต่อย่างไรก็เชื่อว่าลวดลายที่ถูกผลิตขึ้นใหม่จะเป็นงานศิลปะประยุกต์ตามกฎหมายลิขสิทธิ์ทั้งหมดไม่ เพราะลวดลายบนผืนผ้าใหม่ที่เกิดจากวิธีการทอ การปัก การสานเหล่านี้มิใช่วิธีการสร้างงานศิลปะประยุกต์ตามมาตรา 4 คำนียามคำว่า “งานศิลปะประยุกต์” ส่งผลให้เฉพาะผ้าใหม่พิมพ์ลายและการออกแบบลวดลายโดยคอมพิวเตอร์เท่านั้นที่ได้รับความคุ้มครองตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ในฐานะเป็นงานศิลปะประยุกต์ ส่วนลวดลายบนผืนผ้าใหม่ที่เกิดจากการทอไม่อาจได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายลิขสิทธิ์แต่อย่างใด

2. ปัญหาด้านลิขสิทธิ์ในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหมเปรียบเทียบกับต่างประเทศ

การให้ความคุ้มครองงานผ้าไหมเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศญี่ปุ่น ประเทศเกาหลีใต้ ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และประเทศอินเดีย ดังนี้

1) คำนิยามว่า งานออกแบบผลิตภัณฑ์ คือ งานอันมีลิขสิทธิ์ การที่กฎหมายลิขสิทธิ์ไทยไม่ได้บัญญัติอย่างชัดเจนลงไปว่า งานออกแบบผลิตภัณฑ์ คือ งานอันมีลิขสิทธิ์ หรือ บัญญัติว่า งานออกแบบผลิตภัณฑ์ คือ งานศิลปประยุกต์ ในทางกลับกันพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ได้บัญญัติคำนิยาม คำว่า “งานศิลปประยุกต์” ไว้ว่า “งานศิลปประยุกต์” ได้แก่ งานที่นำเอางานตาม (1) ถึง (6) อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมกันไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น นอกเหนือจากการชื่นชมในคุณค่าของตัวงานดังกล่าว นั้น เช่นนำไปใช้สอย นำไปตกแต่งวัสดุหรือสิ่งของอันเป็นเครื่องใช้ หรือนำไปใช้เพื่อประโยชน์ทางการค้า ทั้งนี้ ไม่ว่างานตาม (1) ถึง (7) จะมีคุณค่าทางศิลปะหรือไม่ และให้หมายความรวมถึงภาพถ่ายและแผนผังของงานดังกล่าวด้วย”

จากการศึกษาพบว่า ด้วยลักษณะการให้คำนิยามคำว่า “งานศิลปประยุกต์” ยังต้องอาศัยการตีความคำนิยามคำว่า “งานศิลปประยุกต์” อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้คำนิยามคำว่า “งานศิลปประยุกต์” สามารถปรับใช้กับงานประเภทต่าง ๆ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาถึงความไม่แน่นอนมากยิ่งขึ้น เพราะวิธีการตีความย่อมขึ้นกับองค์ความรู้ทางกฎหมายและทัศนคติเฉพาะตัวของนักกฎหมาย

2) โครงสร้างการกำหนดรายละเอียดของงานอันมีลิขสิทธิ์ จากการศึกษากฎหมายลิขสิทธิ์ต่างประเทศของกลุ่มประเทศผู้ผลิตและส่งออกผ้าไหมทั้ง 5 ประเทศ ตามที่ได้กล่าวมา

ข้างต้น ทุกประเทศต่างบัญญัติคำว่า “งาน” (works) อันมีลิขสิทธิ์ด้วยโครงสร้างพิเศษแยกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนแรก การบัญญัติลักษณะงานอันมีลิขสิทธิ์ว่ามีกี่ชนิด โดยใช้คำที่มีความหมายกว้าง ๆ เช่นคำว่างานแผนกวรรณคดี แผนกวิทยาศาสตร์ แผนกศิลปะ เป็นต้น

ส่วนที่สอง ด้วบทที่อธิบายรายละเอียดของงานตามส่วนแรกแต่ละชนิด พร้อมทั้งยกตัวอย่างของงานแต่ละชนิด เพื่อรองรับงานทุกรูปแบบทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังเช่นมาตรา 3 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ค.ศ.2002 (Copyright Act of People's Republic of China 2002) ที่บัญญัติรายละเอียดพร้อมตัวอย่างงานอันมีลิขสิทธิ์ไว้ว่า

มาตรา 3 สำหรับเจตนารมณ์ตามบทบัญญัติกฎหมายฉบับนี้คำว่า “งาน” หมายความรวมถึง งานวรรณกรรม ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ สังคมศาสตร์ เทคโนโลยีทางวิศวกรรม และสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยสิ่งเหล่านี้ถูกทำให้ปรากฏในรูปแบบดังต่อไปนี้

- (1) งานเขียน
 - (2) งานเกี่ยวกับการพูด
 - (3) งานดนตรีกรรม งานละคร งานศิลปะพื้นบ้าน (quyi') งานศิลปะเกี่ยวกับการรำ (choreographic) และงานเต้นแอโรบิค
 - (4) งานวิจิตรศิลป์ และงานสถาปัตยกรรม
 - (5) งานภาพถ่าย
 - (6) งานภาพยนตร์และงานสร้างสรรค์ ด้วยวิธีการผลิตด้วยฟิล์มส์อันคล้ายคลึงกัน
 - (7) งานออกแบบทางวิศวกรรม และงานออกแบบผลิตภัณฑ์ แผนที่ งานภาพร่าง (สเก็ตภาพ) งานกราฟฟิค และหุ่นจำลองของดังกล่าว
 - (8) โปรแกรมคอมพิวเตอร์
 - (9) งานอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติหรือตามกฎหมายระเบียบเกี่ยวกับการบริหารจัดการด้วย
- โครงสร้างการกำหนดรายละเอียดงานอันมีลิขสิทธิ์

ดังตัวอย่างข้างต้น ทำให้กฎหมายลิขสิทธิ์สามารถรองรับงานออกแบบผลิตภัณฑ์ทุกประเภทได้ โดยที่นักกฎหมายใช้วิธีการตีความกฎหมายน้อยลงมาก ทำให้การใช้กฎหมายเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาพบว่า หากพิจารณาโครงสร้างการกำหนดรายละเอียดของงานอันมีลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ปรากฏว่า ในส่วนงานออกแบบผลิตภัณฑ์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 กลับมีเพียงคำอธิบายองค์ประกอบของงานศิลปประยุกต์เท่านั้น แต่ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ไม่มีการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจ ทำให้เมื่อนักกฎหมายต้องวิเคราะห์ว่า งานออกแบบผลิตภัณฑ์ชนิดใดเป็นงานศิลปประยุกต์หรือไม่ โดยนักกฎหมายต้องใช้นิติวิธี อันได้แก่การใช้การตีความคำว่า “งานศิลปประยุกต์” เพื่อเสริมสร้างกฎหมายให้เหมาะสมกับข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้ย่อมสร้างความไม่แน่นอนในความคุ้มครองงานออกแบบผลิตภัณฑ์

ประเด็นที่สอง การปรับปรุงรูปแบบความคุ้มครองงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ปัญหาสำคัญของกฎหมายลิขสิทธิ์ต่อความคุ้มครองลวดลายบนผืนผ้าไหมกุดรังและผ้าไหมจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศไทย ก็คือ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ยังไม่มีบทบัญญัติกฎหมายมาตราใดที่คุ้มครองงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในขณะที่ลวดลายของผ้าไหมกุดรังและผ้าไหมจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศไทยมีสถานะเป็นทั้งงานศิลปะและงานทางวัฒนธรรมประเพณีของชาวบ้าน ทำให้ลวดลายโบราณของ ชาวกุดรังเกือบทั้งหมดไม่อาจได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ในขณะที่หลาย ๆ ประเทศผู้ผลิตและส่งออกผ้าไหมต่างเริ่มมอบความคุ้มครองงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน แม้ว่ากรอบความตกลงระหว่างประเทศอันเกี่ยวเนื่องกับความคุ้มครองงานด้านวัฒนธรรมจะยังไม่ชัดเจน ดังนั้น ณ เวลานั้นอาจเป็นเวลาอันสมควร เพื่อการปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์

และเพิ่มมาตรการคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทย

ประเด็นที่สาม การปรับปรุงรูปแบบความคุ้มครองงานศิลปประยุกต์ เพื่อประโยชน์ต่อลวดลายผ้าไหมที่สร้างขึ้นใหม่ ด้วยเหตุที่ปัจจุบันระบบความคุ้มครองลิขสิทธิ์ระหว่างประเทศมีแนวความคิด เพื่อคุ้มครองงานสหสิทธิ อันได้แก่ การมอบความคุ้มครองตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญามากกว่าหนึ่งฉบับแก่งานบางอย่าง เช่น งานออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความคุ้มครองทั้งตามกฎหมายลิขสิทธิ์และกฎหมายสิทธิบัตร เป็นต้น กฎหมายลิขสิทธิ์จึงเป็นกฎหมายฉบับหนึ่งที่ทำให้ความคุ้มครองในรูปสหสิทธิ ทำให้พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 ได้บัญญัติความคุ้มครองในรูปศิลปประยุกต์ขึ้น

จากการศึกษาพบว่า ภายหลังจากที่พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 มีผลใช้บังคับ ปรากฏว่า แนวทางความคุ้มครองในรูปสหสิทธิ ด้านกฎหมายลิขสิทธิ์กำลังประสบปัญหา สืบเนื่องจากสาเหตุที่ถ้อยคำตามบทบัญญัติมาตรา 4 (7) คำนิยามคำว่า “งานศิลปประยุกต์” ตราขึ้นในรูปแบบภาษาของนักกฎหมาย ถ้อยคำจึงระบุรายละเอียดอย่างชัดเจนและแน่นอน ทำให้งานศิลปะไทยหลาย ๆ ประเภทไม่อาจได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายลิขสิทธิ์ได้ เช่น งานทอผ้าไหม งานจักสาน การปักกลุลวดลาย ฯลฯ เพราะวิธีการสร้างงานศิลปะดังกล่าวทั้งหมดนั้นหาใช้วิธีการสร้างสรรค์งานศิลปประยุกต์ตามกฎหมายลิขสิทธิ์ไทย และทำให้นักกฎหมายไทยจึงมีปัญหาการใช้การตีความคำว่า “งานศิลปประยุกต์” ที่มีความแตกต่างกัน

สำหรับปัญหาการใช้การตีความคำว่า “งานศิลปประยุกต์” ข้างต้นนี้ย่อมก่อให้เกิดอุปสรรคต่ออุตสาหกรรมผลิตผ้าไหมกุดรังและผ้าไหมไทยอย่างมาก ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ลวดลายบนผืนผ้าไหมมีฐานะเป็นงานศิลปะ ซึ่งผู้ผลิตใช้วิธีการทอลวดลายที่มีความวิจิตรบรรจง แต่หากพิจารณาตามกรอบบทบัญญัติพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 แล้ว

ลวดลายที่สร้างขึ้นใหม่ในภาคอุตสาหกรรมผ้าไหมกุดรังและผ้าไหมจังหวัดอื่น ๆ ในประเทศไทย กลับอาจไม่ได้รับความคุ้มครองในฐานะงานศิลปประยุกต์ เพราะวิธีการทอลวดลาย และด้วยเหตุที่วิธีการทอผ้าไหมหาได้ปรากฏอยู่ในคำนิยามคำว่า “งานศิลปประยุกต์” มาตรา 4 (7) พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 แต่อย่างใด

3. ปัญหาด้านสิทธิบัตรในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหม

พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 กำหนดหลักการได้รับความคุ้มครองภายใต้ระบบกฎหมายสิทธิบัตรต้องมีเงื่อนไข ดังนี้

- 3.1) เป็นการประดิษฐ์ขึ้นใหม่
- 3.2) เป็นการประดิษฐ์ที่มีขั้นการประดิษฐ์สูงขึ้น และ
- 3.3) เป็นการประดิษฐ์ที่สามารถประยุกต์ใช้ในทางอุตสาหกรรม

การได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายสิทธิบัตรต้องเข้าเงื่อนไขทั้ง 3 ข้อดังกล่าว ซึ่งระบบกฎหมายสิทธิบัตรได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อคุ้มครองการประดิษฐ์ที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม การประดิษฐ์ที่จะได้รับความคุ้มครองเช่นนี้ จะรวมถึงทั้งผลิตภัณฑ์และกรรมวิธี ดังนั้นในทางทฤษฎี บุคคลในชุมชนที่คิดค้นการประดิษฐ์ที่เข้าเงื่อนไขดังกล่าวย่อมสามารถยื่นคำขอรับสิทธิบัตรเพื่อให้ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

จากการศึกษาพบว่า การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบกฎหมายสิทธิบัตรยังไม่มีความเหมาะสมอยู่หลายประการ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางประเภทนั้นอาจจะไม่เป็นสิ่งใหม่ หรือไม่มีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้นอันจะเข้าหลักเกณฑ์เงื่อนไขการได้รับความคุ้มครอง นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางประเภท เช่นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตผ้าไหมได้มีการเกิดขึ้นมาเป็นร้อยปี เช่น การทอผ้าไหมลายสร้อยดอกหมาก ซึ่งเกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งระยะเวลาในการ

คุ้มครองของระบบกฎหมายสิทธิบัตรมีเพียง 20 ปี เท่านั้น จึงกล่าวได้ว่าระบบกฎหมายสิทธิบัตรยังขาดความเหมาะสมในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านเป็นอย่างมาก

4. ปัญหาด้านความลับทางการค้าในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหม

พระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ.2545 ถือเป็นกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาอีกประเภทหนึ่ง ที่อาจนำมาเพื่อให้คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน เนื่องจากกฎหมายความลับทางการค้านั้นให้ความคุ้มครองแก่สิ่งที่ถือว่าเป็นความลับ มีคุณค่าในเชิงพาณิชย์ในการรักษาไว้เป็นความลับ และได้พยายามในการรักษาความลับนั้นไว้ “ความลับทางการค้า” หมายความว่า ข้อมูลของการค้าซึ่งยังไม่รู้จักกันโดยทั่วไป หรือยังเข้าถึงไม่ได้ในหมู่บุคคล ซึ่งโดยปกติแล้วเกี่ยวข้องกับข้อมูลดังกล่าว โดยเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เนื่องจากการเป็นความลับและเป็นข้อมูลที่ผู้ควบคุมความลับทางการค้าได้ใช้มาตรการที่เหมาะสมเพื่อรักษาไว้เป็นความลับ ทั้งนี้ “ข้อมูลการค้า หมายความว่า สิ่งที่มีสาระสำคัญไปให้รู้ข้อความ เรื่องราว ข้อเท็จจริง หรือสิ่งใด ไม่ว่าการสื่อความหมายนั้นจะผ่านวิธีการใดๆ และไม่ว่าจะจัดทำไว้ในรูปแบบใดๆ และให้ความหมายรวมถึงสูตร รูปแบบ งานที่ได้อบรมหรือประกอบขึ้น โปรแกรม วิธีการ เทคนิคหรือกรรมวิธี” ในกรณีที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านเป็นข้อมูลความรู้ที่ถูกเก็บไว้เป็นความลับ เช่นกรรมวิธีการคัดเลือกหรือปรับปรุงสายพันธุ์หม่อนไหม กรรมวิธีในการทอไหม เป็นต้น ความรู้ดังกล่าวอาจเป็นสิ่งที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายความลับทางการค้า โดยสามารถแยกองค์ประกอบของความลับทางการค้าอันสามารถได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

4.1 เป็นข้อมูลการค้าซึ่งยังไม่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป หรือยังเข้าถึงไม่ได้ในหมู่บุคคลซึ่งโดยปกติแล้วต้องเกี่ยวข้องกับข้อมูลดังกล่าว

4.2 เป็นข้อมูลที่มีประโยชน์เชิงพาณิชย์เนื่องจากการเป็นความลับ

4.3 ผู้ควบคุมความลับทางการค้าได้ใช้มาตรการที่เหมาะสมเพื่อเก็บรักษาไว้เป็นความลับ

การกระทำที่ถือว่าการละเมิดความลับทางการค้า คือ การกระทำที่เป็นการเปิดเผย เอาไป หรือใช้ซึ่งความลับทางการค้า โดยไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของความลับทางการค้า อันมีลักษณะขัดกันต่อแนวปฏิบัติเชิงพาณิชย์ที่สุจริตต่อกัน และผู้ละเมิดรู้ หรือมีเหตุอันควรรู้ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการขัดต่อแนวปฏิบัติ เช่นว่านั้น เช่น ถ้ามีใครรู้ความลับในการผลิตเส้นไหม หรือกรรมวิธีการทอผ้าไหม ที่ทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นแตกต่างจากที่อื่น และนำไปเปิดเผยหรือนำไปผลิตเลียนแบบ โดยไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของถือเป็นการละเมิดความลับทางการค้า คือ

1) การเปิดเผยหรือใช้ซึ่งความลับทางการค้าโดยบุคคลที่ได้รับความลับทางการค้ามาโดยนิติกรรม โดยไม่รู้หรือไม่มีเหตุอันควรรู้ว่าความลับทางการค้านั้นคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งได้มาโดยการละเมิดสิทธิในความลับทางการค้าของบุคคลอื่น เช่น กรณีที่บุคคลหนึ่งต้องการได้สูตรเฉพาะในการผลิตผ้าไหม เพื่อนำไปผลิตขายจึงทำสัญญาซื้อขายจากผู้ที่นำมายาย และนำไปผลิต และออกวางจำหน่ายโดยไม่ทราบว่ามีผู้ที่นำมายายนั้นไปเอาความลับทางการค้านั้นมาจากเจ้าของโดยไม่ได้รับอนุญาต ถือไม่ได้ว่าเป็นการละเมิดความลับทางการค้า เพราะถือว่าบุคคลได้ความลับทางการค้านั้นโดยนิติกรรมและไม่รู้ว่าคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งนั้นไปละเมิดความลับทางการค้ามาก่อนแล้ว

2) การเปิดเผยหรือใช้ซึ่งความลับทางการค้าโดยหน่วยงานของรัฐซึ่งดูแลรักษาความลับทางการค้านั้นในกรณีที่น่าจำเป็นเพื่อคุ้มครองสุขภาพอนามัยหรือความปลอดภัยของสาธารณชน หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น ซึ่งมีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้าโดยหน่วยงานของรัฐดัง

กล่าวได้ดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อคุ้มครองความลับทางการค้าดังกล่าว จากการนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์ที่ไม่เป็นธรรม

3) การค้นพบความลับทางการค้าของผู้อื่นโดยอิสระโดยผู้ค้นพบได้ใช้วิธีการประดิษฐ์ หรือจัดทำขึ้นโดยความรู้ความชำนาญของผู้ค้นพบนั้นเอง เช่น บุคคลหนึ่งบุคคลใดอาจจะได้ทำการทดลองทอผ้าไหมหลายท้องถิ่นที่เป็นความลับทางการค้า แต่ไม่ถือว่าการละเมิดความลับทางการค้า

4) การทำวิศวกรรมย้อนกลับได้แก่ การค้นพบความลับทางการค้าของผู้อื่น โดยผู้ค้นพบนั้นได้ผลิตภัณฑ์ที่จะทำการค้นคว้ามาโดยสุจริต และทำการประเมินและศึกษาวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป เพื่อค้นคว้าหาวิธีที่ผลิตภัณฑ์นั้นได้รับการประดิษฐ์ จัดทำ หรือพัฒนา

จากการศึกษาพบว่า กฎหมายความลับทางการค้า ยังไม่สามารถนำมาใช้ในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน ให้ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายดังกล่าวได้อย่างครอบคลุม แต่ปัญหาของความลับทางการค้าก็คือ สิ่งที่ได้รับการคุ้มครองจะต้องเป็นความลับที่ยังไม่ได้ถูกเปิดเผยต่อสาธารณชน แต่เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านไทยส่วนใหญ่ เป็นความรู้ที่ได้มีการถ่ายทอดกันจากคำบอกเล่าของคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง องค์ความรู้เหล่านี้จึงมักถูกเปิดเผยสู่สาธารณชน อันทำให้ขาดคุณสมบัติของการเป็นความลับทางการค้า นอกจากนี้การคุ้มครองความลับทางการค้าก็ยังมีข้อจำกัดอีกประการ กล่าวคือสิ่งที่จะเป็นความลับได้นั้นมีแต่เฉพาะข้อมูลความรู้เท่านั้น เช่น กรรมวิธีการในการทอผ้าไหมลวดลายต่างๆ เป็นต้น

5. ปัญหาด้านสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหม

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 (Geographical Indications หรือ GI) เป็น

ทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยสำคัญสองประการ คือ ธรรมชาติและมนุษย์ กล่าวคือ ชุมชนได้อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าในท้องถิ่นของตนเองขึ้นมา ทำให้ผลิตภัณฑ์ที่มีลักษณะพิเศษของสินค้านั้นๆ อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ หรือวัตถุดิบเฉพาะในพื้นที่ กฎหมายสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ถือเป็นกฎหมายที่มีความเหมาะสมต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากกฎหมายนี้ห้ามมิให้มีการแข่งขันทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมโดยการนำเอาชื่อทางภูมิศาสตร์หรือเครื่องหมายใดๆ ที่อาจสื่อให้เห็นว่าสินค้าใดสินค้าหนึ่งนั้นได้ถูกผลิตขึ้นมาจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งโดยไม่เป็นความจริง ดังนั้น หากมีการนำสินค้าออกจำหน่ายโดยใช้ชื่อทางการค้า ที่ทำให้สาธารณชนเข้าใจว่าเป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นโดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง การกระทำนั้นย่อมไม่ชอบด้วยกฎหมายคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์

วัตถุประสงค์หลักของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือ กฎหมายฉบับนี้เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนสับสนหรือหลงผิดในแหล่งภูมิศาสตร์ของสินค้า โดยกำหนดให้มีการขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์สำหรับสินค้าที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์ และห้ามการใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์อันจะทำให้เกิดความสับสนหรือหลงผิดในแหล่งภูมิศาสตร์อันแท้จริงของสินค้าที่ระบุในทะเบียนการระบุเช่นนี้จะมีผลทำให้สินค้าหรือผลิตภัณฑ์นั้นมีราคาสูงขึ้นหรือจำหน่ายได้มากขึ้น เนื่องจากผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นว่าจะได้รับสินค้าดีมีคุณภาพตามที่ต้องการจากแหล่งผลิตที่ได้มีการอ้างชื่อ ถ้าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เป็นภูมิปัญญาประเภทองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นในสาขาการผลิตผ้าไหมที่ใช้ชื่อ สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกแทนแหล่งภูมิศาสตร์หมายความว่า ชุมชนท้องถิ่นใดที่มีความรู้ความชำนาญที่อาจจะได้รับสืบทอด

จากบรรพบุรุษหรือจากประสบการณ์ของบุคคลในชุมชนนั้นเองในการผลิตผ้าไหมที่สามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของแหล่งชุมชนในแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะของชุมชนดังกล่าว

สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ หมายถึง ชื่อสัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ใช้เรียกหรือใช้แทนแหล่งภูมิศาสตร์ และสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะของแหล่งภูมิศาสตร์ สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์มีความแตกต่างจากทรัพย์สินทางปัญญาประเภทอื่น กล่าวคือผู้เป็นเจ้าของไม่ใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดแต่เป็นกลุ่มชุมชนที่เป็นผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ หรือแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้ผลิตที่อาศัยอยู่ในสถานที่หรือแหล่งภูมิศาสตร์ และผู้ประกอบการเกี่ยวกับสินค้าที่ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นั้นเท่านั้น ที่มีสิทธิผลิตสินค้าดังกล่าวโดยใช้ชื่อทางภูมิศาสตร์นั้นได้ ผู้ผลิตคนอื่นที่อยู่นอกแหล่งภูมิศาสตร์จะไม่สามารถผลิต

จะเห็นได้ว่า สินค้าที่จะได้ใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มักจะเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยม เนื่องจากมีคุณสมบัติพิเศษหรือมีลักษณะเฉพาะที่เกิดจากอิทธิพลสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น สภาพแวดล้อม ดิน ฟ้า อากาศ และแหล่งภูมิศาสตร์นั้นๆ ตลอดจนทัศนยะความชำนาญและภูมิปัญญาของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ และสามารถบ่งบอกว่าสินค้าที่เกิดจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้นเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ จากคำนิยามของคำว่า “สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์” ตามพระราชบัญญัตินี้ สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ คือ

- 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยตรง (Direct Geographical Indication) กล่าวคือ เป็นชื่อทางภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสินค้านั้นๆ โดยตรง เช่น ไชยา เพชรบูรณ์ ดอยตุง ภูเขา หรือนครชัยศรี เป็นต้น
- 2) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์โดยอ้อม (Indirect Geographical Indication) กล่าวคือ เป็น

สัญลักษณ์ หรือสิ่งอื่นใดที่ไม่ใช่ชื่อทางภูมิศาสตร์ ซึ่งใช้เพื่อบ่งบอกแหล่งภูมิศาสตร์อันเป็นแหล่งกำเนิดหรือแหล่งผลิตของสินค้า เช่น สัญลักษณ์ประจำอำเภอ หรือจังหวัด รูปยาโม รูปหอไอเฟล เป็นต้น

การจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มีข้อห้ามว่าสินค้าที่เป็นชื่อสามัญของสินค้าที่จะใช้สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และสินค้าที่เป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนนั้น ไม่สามารถขอขึ้นทะเบียนได้ และการคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะเกิดขึ้นเมื่อมีการขอจดทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ต่อกรมทรัพย์สินทางปัญญา ความแตกต่างระหว่างเครื่องหมายการค้าและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เครื่องหมายการค้าจะใช้เป็นเครื่องมือทางการค้าที่จะบ่งบอกผู้บริโภคว่าสินค้าหรือบริการนั้น ใครเป็นผู้ผลิตหรือผู้ให้บริการในจำนวนนั้นๆ แต่สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จะเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าสินค้านั้นมาจากแหล่งใด หน้าที่ที่เหมือนกันของเครื่องหมายการค้าและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ คือ แสดงถึงคุณภาพของสินค้าที่ผู้บริโภคได้คาดหวังว่าสินค้าที่มีเครื่องหมายการค้านี้หรือสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์นี้จะมีคุณภาพหรือลักษณะอย่างไร ดังนั้นจึงมีการใช้เครื่องหมายการค้าและสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์คู่กันไปในสินค้าเดียวกัน

จากการศึกษาพบว่า การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้านของไทยสามารถจดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ได้ มีความเหมาะสมต่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เนื่องจากกฎหมายนี้ห้ามมิให้มีการแข่งขันทางการค้าที่ไม่เป็นธรรมโดยการนำเอาชื่อทางภูมิศาสตร์หรือเครื่องหมายใดๆ ที่อาจสื่อให้เห็นว่าสินค้าใดสินค้าหนึ่งนั้นได้ถูกผลิตขึ้นมาจากพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การผลิตผ้าไหมพื้นบ้านจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นสินค้าที่ผลิตขึ้นโดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ดังนั้น หากมีการนำสินค้าออกจำหน่ายโดยใช้ชื่อทางการค้า ที่ทำให้สาธารณชน

เข้าใจว่าเป็นสินค้าที่ผลิตขึ้น โดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง อาจมีขอบด้วยกฎหมายคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และพบปัญหาที่สำคัญอีก คือ

1) คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจดทะเบียนคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นมากพอ และยังไม่ค่อยเข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการคุ้มครองสิ่งเหล่านี้

2) พระราชบัญญัติคุ้มครองสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ พ.ศ. 2546 ถือเป็นกฎหมายใหม่ ทำให้กฎหมายดังกล่าวยังไม่เป็นที่รู้จักกัน และแนวทางในการอธิบายหลักกฎหมายยังคงไม่ชัดเจนเพียงพอ

3) ขั้นตอนการยื่นคำขอเพื่อรับการคุ้มครองต้องใช้เวลาและมีเงื่อนไขมาก คือ

3.1) การพิสูจน์ว่าผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นสามารถขึ้นทะเบียนได้ ต้องมีการพิสูจน์ความเชื่อมโยงและผูกพันกับท้องถิ่นนั้นๆ ให้เห็นได้อย่างชัดเจน

3.2) เมื่อผ่านการยื่นคำขอจนได้รับการจดทะเบียนแล้ว ต้องมีกระบวนการประกาศให้สาธารณชนรับทราบ เพื่อที่จะดูว่ามีผู้ยื่นคัดค้านภายใน 90 วัน นับจากวันประกาศหรือไม่ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาเป็นปี

3.3) หลักเกณฑ์การพิสูจน์เป็นเรื่องยาก และอาจถึงขั้นไม่สามารถจดทะเบียนได้เลย เพราะสินค้าผ้าไหมท้องถิ่นพื้นบ้านตามภูมิภาคต่างๆ ของไทย มีหลายรายการที่เป็นสินค้าชนิดเดียวกัน เช่น ผ้าไหมมีหลายพื้นที่ทำเป็นสินค้าขึ้นชื่อประจำท้องถิ่นของตน เป็นต้น

6. ปัญหาด้านเครื่องหมายทางการค้าในการให้ความคุ้มครองงานผ้าไหม

พระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า พ.ศ. 2534 มาตรา 8"เครื่องหมายการค้าที่มีหรือประกอบด้วยลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ห้ามมิให้รับจดทะเบียน...

(10) เครื่องหมายการค้าที่เหมือนกับเครื่องหมายที่มีชื่อเสียงแพร่หลายทั่วไป ตาม

หลักเกณฑ์ที่รัฐมนตรีประกาศกำหนด หรือคล้ายกับเครื่องหมายดังกล่าว จนอาจทำให้สาธารณชนสับสนหลงผิดในความเป็นเจ้าของหรือแหล่งกำเนิดของสินค้า ไม่ว่าจะได้จดทะเบียนไว้แล้วหรือไม่ก็ตาม

(11) เครื่องหมายการค้าที่คล้ายกับ

(1) (2) (3) (4) (5) (6) หรือ (7)

(12) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ที่ได้รับ ความคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น..."

จากการศึกษาพบว่า มาตรการดังกล่าวเป็นการกำหนดข้อห้ามไม่ให้นำมาจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า แต่ทั้งนี้ในพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า ไม่ได้ห้ามมิให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า ดังเช่นกรณีของสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ ที่บัญญัติไว้เป็นการเฉพาะว่าห้ามมิให้นำสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ มาจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า ดังนั้น หากเกิดกรณีข้อเท็จจริงในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้เป็นเครื่องหมายการค้าขึ้น การนำพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้ามาปรับใช้กับข้อเท็จจริงเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นก็จะทำได้ยาก

ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าไหมพื้นบ้าน เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย จึงเสนอให้มีการปรับปรุงแก้ไข ดังนี้

1) ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ในออกแบบลวดลายผ้าไหมด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพิ่มเติม เพราะการออกแบบลวดลายบนผืนผ้าไหมที่เกิดจากการทอไม่อาจได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายลิขสิทธิ์

2) ส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้ทางกฎหมายเพิ่มเติม เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นบ้าน

3) องค์กรที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมให้มีกระบวนการนำลวดลายโบราณกลับมาเป็นงาน

สร้างสรรค์อันมีลิขสิทธิ์ได้อีกครั้ง โดยอาจให้ช่างผู้ทอได้ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ปรับปรุงลวดลายโบราณเสียใหม่ เพื่อก่อเกิดลวดลายโบราณในรูปแบบใหม่ ก็จะกลายเป็นงานอันมีลิขสิทธิ์ประเภทศิลปประยุกต์ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537

4) ควรมีการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจ ในคำว่า งานศิลปประยุกต์ ตามมาตรา 4 พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ.2537 เพื่อความชัดเจนและลดปัญหาการตีความที่แตกต่าง

5) ควรมีการกำหนดบทบาทบัญญัติตามกฎหมาย ที่มุ่งคุ้มครองงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นการเฉพาะ เช่น ปรับปรุงกฎหมายลิขสิทธิ์ และเพิ่มมาตรการคุ้มครองลิขสิทธิ์แก่งานด้านศิลปวัฒนธรรม ของชาวไทยไว้ให้ครอบคลุม

6) ส่งเสริมให้ชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านผ้าไหมได้จดทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ และเพื่อความสะดวกรวดเร็วควรลดขั้นตอนการยื่นคำขอรับการคุ้มครองที่ต้องใช้เวลาและมีเงื่อนไขมาก

7) ส่งเสริมให้ชุมชนที่ได้ผลิตผ้าไหมพื้นบ้านออกจำหน่ายได้มีการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า เพื่อรับความคุ้มครองในด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้ความอนุเคราะห์ทุนสนับสนุนการวิจัย และขอขอบคุณคณาจารย์คณะนิติศาสตร์ และวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคามทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำและข้อเสนอแนะที่ตลอดการดำเนินการวิจัย จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

บรรณานุกรม

- จุรีรัตน์ เครือแก้ว และคณะ.(2539). รายงานเรื่องผ้ากับวิถีชีวิตชาวไทยมุสลิมในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ฉันทิดา กรินพงศ์.(2547). การศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติของผู้บริโภคที่มีต่อความต้องการใช้ผ้าไหมไทย. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.กรุงเทพมหานคร.
- ชฎารัตน์ สุขศีล.(2551). ความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิภาพการจัดการความรู้กับผลการดำเนินงานธุรกิจผลิตภัณฑ์ผ้าไหมในเขตจังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.มหาสารคาม.
- ทรงศรี สุรวะดิน. ทัศนคติและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวจากกลุ่มประเทศยุโรปต่อการซื้อสินค้าที่ระลึกไทยในกลุ่มผ้าไหม. สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ.กรุงเทพมหานคร.
- ทวีฤทธิ์ ศิริศักดิ์บรรจง และชูชีวรรณ ตมิศานนท์.(2554). ลิขสิทธิ์ในงานผ้าไหม : ศึกษากรณีงานผ้าไหมจังหวัดสุรินทร์. มหาวิทยาลัยสยาม.
- นัฐกาญจน์ พัฒนศักดิ์.(2553). การส่งออกผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมสำเร็จรูป. มหาวิทยาลัยรามคำแหง. กรุงเทพมหานคร
- ปัญญา เมืองรีน.(2552). การศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศึกษากรณี เครื่องช่่ายศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ จังหวัดระยอง. วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไพรัช บุรีโสตะโย. ปัญหาการทอผ้าไหมเพื่อการค้าของกลุ่มแม่บ้านในเขต อำเภอพยัคภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.มหาสารคาม.
- ลออ ไชโยธา.(2551). การศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจาน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ. มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.ศรีสะเกษ.